

Mieczysław Łaszczyk

"Po przełomie : Kościół i społeczeństwo w Polsce i w Niemczech Wschodnich : problemy procesów transformacji", red. Zbigniew Stawrowski, Stefan Wilkanowicz, Kraków 1998 : [recenzja]

Studia Włocławskie 3, 468-470

2000

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

***Po przełomie. Kościół i społeczeństwo w Polsce i w Niemczech Wschodnich. Problemy procesów transformacji*, red. Z. Stawrowski, S. Wilkanowicz, Kraków 1998, 334 s.**

Staraniem Fundacji kultury chrześcijańskiej „ZNAK” została wydana książka, będąca owocem zrealizowanego programu badawczego nt. roli Kościoła w procesie transformacji politycznej i ustrojowej w Polsce i w Niemczech Wschodnich. Program został zrealizowany z inicjatywy i pod kierunkiem prof. Manfreda Spiekera z Instytutu „Kirche und Gesellschaft” Uniwersytetu w Osnabrück przez zespół naukowców: teologów, filozofów, socjologów, politologów oraz praktyków: duszpasterzy, świeckich działaczy stowarzyszeń katolickich, dziennikarzy i przedstawicieli hierarchii kościelnej. Wyniki badań zaprezentowano w 1995 r. w postaci książki w niemieckiej wersji językowej: Manfred Spieker (Hrsg.), *Nach der Wende: Kirche und Gesellschaft in Polen und in Ostdeutschland. Sozialetische Probleme der Transformationsprozesse* (Paderborn 1995).

Książka zawiera wyniki badań empirycznych przeprowadzonych w latach 1989-1993 oraz refleksję teoretyczną nad rolą Kościoła i środowisk katolickich w Polsce w procesie przemian, nad zmianą postaw i systemów wartości dokonującą się w społeczeństwach postkomunistycznych w Niemczech Wschodnich i w Polsce.

Wprowadzenie do wydania, autorstwa polskich redaktorów, podkreśla odrębności sytuacji Kościołów w badanych krajach i omawia program badawczy. Stawia również pytanie zasadnicze, będące jednocześnie określeniem celu podjętej pracy naukowej: czego sąsiadujące ze sobą Kościoły w Polsce i w Niemczech mogłyby się od siebie wzajemnie nauczyć? Pytanie jednak wydaje się być trochę retoryczne, bo tak do końca wprost na nie nikt nie odpowiada. Z treści artykułów można jedynie sądzić, iż ciąg dalszy nastąpi w postaci dalszych badań i refleksji w perspektywie dłuższego okresu przemian i przyniesie bardziej konkretną odpowiedź. W całości treści książki bardziej dominuje stawianie diagnozy sytuacji w badanych krajach, aniżeli analiza porównawcza. Jedynie pierwszy artykuł i końcowe sprawozdanie z dyskusji, oprócz podsumowania wyników badań, jest próbą porównania Kościołów i społeczeństw w Polsce i w Niemczech Wschodnich. Niemniej jednak całość tematyki i zawartej treści jest niezwykle interesująca.

Znajdujemy w książce bardzo obszerny materiał dotyczący procesów transformacji w Polsce i nieco okrojony materiał, przedstawiony częściowo w streszczeniach, dotyczący Kościoła i społeczeństwa w Niemczech Wschodnich. Na tematy ściśle polskie znajduje się 13 opracowań i jedno streszczenie. Na temat sytuacji w Niemczech są dwa artykuły i cztery streszczenia. Ponadto na pierwszym miejscu, wydaje się jako artykuł wiodący, znajduje się bardzo wnikliwe opracowanie prof. Manfreda Spiekera pt. *Kościół i społeczeństwo w procesie transformacji krajów postkomunistycznych*. Autor stawia przed Kościołem zadanie wewnętrznej przemiany struktur i przejścia od roli monolitycznego bloku

opozycyjnego z czasów komunizmu do roli zaczynu w społeczeństwie pluralistycznym (por. s. 10). Klerykalny model stanowił przed przełomem jeden z warunków przetrwania Kościoła w reżimie komunistycznym, dziś potrzeba przejścia do Kościoła jako ludu Bóżeo z aktywnym laikatem, stowarzyszeniami i ruchami oraz z większą niż dotychczas promocją katolickiej nauki społecznej. „Nie wystarcza już przestrzegać przed pokusą konsumizmu i domagać się sprawiedliwości dys-trybucyjnej. [...] Kościół powinien zachęcać ludzi do przedsiębiorczości i towarzyszyć im na tej drodze. Powinien wyjaśniać wierzącym, że takie wytwarzanie może być jedną z form chrześcijańskiego świadectwa” (s. 27).

Charakterystykę polskich przemian rozpoczyna artykuł bpa Tadeusza Pieronka nt. *Wkład Kościoła do polskiego procesu przemian. Próba bilansu*. Autor syntetycznie ujmuje czas walki i nowe wyzwania dla Kościoła. Z kolei panoramę działalności środowisk katolików świeckich w Polsce przed i po upadku komunizmu ukazuje red. Stefan Wilkanowicz w artykule pt. *Rola katolików świeckich w procesie przemian*. Dr Elżbieta Firlit, socjolog, przedstawiła, w oparciu o przeprowadzone badania, jaka jest: *Rola parafii rzymsko-katolickiej w procesach transformacyjnych w Polsce*. W podsumowaniu obrazu polskiej parafii Autorka stwierdza: „Jest jakiś paradoks w polskiej rzeczywistości parafialnej. Z jednej strony absolutna większość parafian (97,9% w tych badaniach i 85,3% w badaniach ogólnopolskich) deklaruje związek ze swoją parafią i również większość (73,8%) uznaje księdza za relatywnie najwyższy autorytet w lokalnym środowisku. Z drugiej zaś strony ci sami ludzie nie uczestniczą aktywnie w kreowaniu rzeczywistości parafialnej, a dystans społeczny pomiędzy księżmi i świeckimi jest relatywnie wielki. [...] Parafianie w swojej masie są bierni, konformistyczni, «z zewnątrz sterowani»” (s. 100). Prezentacji współczesnego katolicyzmu społecznego w Polsce dokonują: prof. Aniela Dylus i ks. prof. Helmut Juros w teoretycznym opracowaniu pt. *Rola ruchów i stowarzyszeń katolickich w polskim procesie transformacji*. Autorzy widzą w ruchach i stowarzyszeniach świeckich szansę na przyszłość w przełożeniu na praktykę nauki społecznej Kościoła. *Kluby Inteligencji Katolickiej w polskim procesie przemian demokratycznych (1989-1994)* przedstawia Zbigniew Nosowski, wiceprezes KIK w Warszawie. Rolę zaś „Tygodnika Powszechnego” w przemianach demokratycznych streszcza prof. Stanisław Pamuła. *Stosunek Kościoła do demokracji w Polsce w latach 1989-1993* ukazuje utrzymany w tonie polemicznym artykuł dra Zbigniewa Stawrowskiego. Autor widzi w Polsce niebezpieczeństwo traktowania demokracji w sposób instrumentalny przez Kościół i pisze: „Demokracja nie jest wrogiem zasad prawa naturalnego, lecz na nie otwarta, a jeśli te nie mogą się w niej przebić, to chyba nie jest to wina demokracji, lecz raczej szermierzy prawa naturalnego, którzy tej otwartości nie potrafili wykorzystać” (s. 166).

W dalszej części książki znajdujemy artykuły obejmujące zagadnienia: kultury politycznej w Polsce (prof. Klaus Ziemer), roli katolickiej nauki społecznej w programach polskich partii politycznych (Tadeusz Dacewicz), relacji obywatel – państwo w politycznej świadomości Polaków (dr Aleksander Bobko), problem reformy pracy (ks. prof. Józef Tischner) oraz postawy i orientacje społeczne polskich katolików (socjolog Tadeusz Szawiel). Dość wnikliwą analizę sytuacji w Polsce zawiera artykuł dra Marka Prawdy, *Czas przełomu w opowiadanych historiach życia*. Autor za pomocą techniki wywiadu narracyjnego usiłuje zbadać: jaki jest wpływ przemian społecznych na indywidualne biografie ludzi? W postawionej diagnozie stwierdza:

„Wielu patrzy na nową rzeczywistość przez pryzmat starych schematów i podziałów w społeczeństwie. Nowym aktorom na scenie politycznej przypisuje się stare role, chociaż sztukę już dawno zdjęto z afisza. Uporczywie poszukuje się nowego obrazu wroga i denuncjuje winnych, czyli arogancką władzę, nieudolnych i skorumpowanych polityków czy cudzoziemców «wykupujących nasz kraj»” (s. 255). Niemniej Autor dostrzega pozytywy: „Nabiera znaczenia myślenie w kategoriach biograficznych i traktowanie swego życia bardziej jako zadania, które trzeba wykonać niż okresu, który powinno się przetrwać” (s. 259).

Sytuacja społeczno-religijna we Wschodnich Niemczech pod pewnym względem przypomina sytuację w Polsce, chociaż ma swoją specyfikę. Kościół katolicki stanowi zaledwie 7% ludności byłej NRD. Dokonał się tu inny scenariusz przemian gospodarczych i ustrojowych niż w Polsce np. „Płace, dziesięciokrotnie wyższe niż w Polsce, osiągnęły szybko poziom dwóch trzecich płacy w Niemczech Zachodnich, gdy tymczasem wydajność pozostała na poziomie jednej trzeciej” (s. 13). Prof. Joachim Wanke w artykule pt. *Kościół i społeczeństwo w Niemczech Wschodnich po przełomie* sytuację w tym kraju ujmuje w trzech hasłach: potrzeba odrobienia zaległości, wschodnie kompleksy niższości, brak orientacji duchowej (por. s. 42-44). Podaje też dane: „Z około 17 milionów mieszkańców tego regionu 10-12 milionów nie ma związku z żadnym Kościołem” i stawia pytanie: „Co w tej sytuacji jest ważne dla nas jako Kościoła katolickiego?” (s. 48). Również bp Joachim Reinelt z Drezna usiłuje znaleźć odpowiedź na to pytanie w artykule pt. *Relacja między Kościołem a społeczeństwem w nowych krajach związkowych po przełomie*.

Streszczenia artykułów w dalszej części książki dotyczą zmian postaw, oczekiwań i sposobów zachowania (dr Renate Köcher), przemian w systemie wartości (prof. Franz Georg Friemel) oraz roli katolickiej nauki społecznej wśród kapłanów i młodzieży w nowych krajach związkowych (Clemens Dölken, Ulrich Weiß).

Po lekturze wszystkich artykułów można mieć dość dokładny i wieloaspektowy obraz Kościoła i społeczeństwa w Polsce i w Niemczech Wschodnich. Rzeczywistość, która nas otacza, nie zawsze bywa dobrze rozumiana w obiegowych opiniach, które łatwo przejmujemy. Podjęty zatem trud pracy badawczej i refleksji nad problemami transformacji może zaowocować nowymi impulsami w życiu politycznym, gospodarczym i społecznym. Zastanawianie się nad problemami w kontekście etyki, wartości chrześcijańskich i społecznej roli Kościoła umożliwia realizację nowej ewangelizacji we wschodniej części Europy z nową dynamiką i z większym zrozumieniem problemów człowieka.

Książka *Po przełomie* dostarcza bardzo dużo dobrego materiału do dalszych analiz i poszukiwań dla socjologów, teologów, polityków i duszpasterzy. Od strony redakcyjnej i technicznej nie budzi zastrzeżeń. Być może z niektórymi poglądami i wnioskami autorów można by dyskutować, zwłaszcza z pojmowaniem Kościoła i jego misji przez niektórych nie-teologów, ale większość opracowań stanowi wartościowe źródło wiedzy i odznacza się rzetelnością warsztatu naukowego. Książkę polecałbym szczególnie duszpasterzom, którzy często dziś w swej posłudze pastoralnej stają przed dylematami skomplikowanych procesów transformacji życia społecznego.

ks. Mieczysław Łaszczyk